

мати: що людина вміє – те забуде, а чого ж не вміє – то того не вчиться.

А добре поводячись, *не лініуйтеся ж ні до чого доброго*, а насамперед до церкви ходити. Хай не застане вас сонце на постелі, – так бо отець мій діяв блаженний і всі добрії люди достойні...

...Також *і бідного смерда, і вбогу вдовицю не давав я сильним обидити*, і за церковним порядком, і службою сам наглядав.

...Тож, сю грамотку прочитаючи, постарайтеся на всякі добрі діла,

Додаток 3

Благодійні організації на Миколаївщині у кінці XIX – на початку XX ст.

У 1845 р. у Миколаєві було засноване *Благодійне товариство*, яке мало на меті надання коштів для покращення морального і матеріального становища бідняків, встановлення догляду за неможливими людьми похилого віку та безпритульними сиротами. Товариство утримувало притулок, у якому доглядалися люди похилого віку, безпритульні діти й немовлята – разом близько 500 чоловік. На початку XX ст. воно відкрило школу для дітей старшого віку. На чолі Правління товариства стояли дружини військових губернаторів, пізніше – градоначальників, що визначало високу якість діяльності цієї організації. Товариство було найбільшим в Миколаєві за кількістю та фінансовими можливостями.

У 1874 р. розпочало роботу *“Товариство допомоги неможливім особам, які прагнуть до освіти”*, яке надавало грошову допомогу дітям, що вчилися в освітніх установах Миколаєва або в інших містах імперії. Гроші надавалися у вигляді сплати за навчання, оплати дорожніх витрат, лекцій чи стипендій, забезпечення одягом, навчальними посібниками. Діяло до 1884 р.

У 1875 р. засноване *“Товариство для влаштування нічліжних притулків”* – зосереджувало свою увагу на наданні найбіднішим верствам населення харчування та притулку. Існувало протягом 25 років, за цей час витратило на допомогу бідним близько 207311 крб. та надало допомогу 33242385 особам.

У 1894 р. у Миколаєві почало працювати *Товариство прикажчиків-християн*. Воно сприяло наданню безкоштовної або недорогої медичної допомоги для своїх членів, знижок цін на товари, надавало кошти на поховання, одруження, навчання членів товариства та їх родин,

видавало щомісячну допомогу вдовам та сиротам померлих членів товариства, видавало позики, а також допомогу родинам дійсних членів, мобілізованих на фронт з початком Першої світової війни. Товариство створило аматорський хор для виконання богослужіння, відкрило бібліотеку. Товариство діяло протягом 20 років.

У 1896 р. було утворено *Особливий комітет піклування про народну тверезість*. Метою комітету було поширення серед населення інформації щодо шкідливості алкоголю; допомога в проведенні змістовного дозвілля, для чого відкривали чайні-читальні. Комітет створював лікувальні притулки для алкоголіків; проводив превентивну роботу серед дітей та молоді шляхом відкриття народних дитячих садків на літній час з метою запобігання впливу вулиці на дітей, читання лекцій для підлітків; встановлював контроль за продажем алкогольних напоїв.

У 1900 р. було засноване *“Товариство трудової допомоги”*, яке займалося пошуком роботи та полегшення умов роботи для мешканців Миколаєва. Товариство відкривало будинки праці, трудові пункти, школи, майстерні, ремісничі класи, притулки для престарілих та калік, видавало позики на придбання інвентаря.

У 1901 р. розпочало роботу *Товариство допомоги бідним євреям м. Миколаєва*. Робота товариства складалася з надання одягу, їжі та притулку незаможним; сприяння у пошуках занять нужденним; придбання інструментів; підтримки бідних промисловців, допомоги у збуті товару; надання бідним хворим медичної допомоги, сприяння у похованні; піклування про виховання та освіту сиріт та дітей незаможних або невідомих батьків; допомоги бідним вчителям.

У 1906 р. було засноване *“Товариство допомоги робітникам м. Миколаєва, які залишилися без заробітку, та їх родинам”*. Його правонаступником стало *“Товариство допомоги дітям нужденних робітників м. Миколаєва”*. На його кошти була відкрита школа, в якій навчалося 170 дітей. Крім організації навчання, товариство допомагало дітям матеріально: влаштовувало сніданки, чай, Різдвяні ялинки, купувало речі, особливо під час епідемій холери, тифу.

З початком Першої світової війни у Миколаєві виник ряд благодійних організацій, які надавали допомогу військовим, зокрема *“Товариство допомоги родинам запасних нижчих чинів, призваних на дійсну військову службу”*, *Комітет допомоги військовим, які вийшли зі шпиталів*, та інші.

Допомога населенню Миколаївщини у 1920-1930-ті роки

Проблема інвалідності на початку 1920-х років на Миколаївщині, як і в Україні, стояла дуже гостро. Інвалідам війни та праці надавалася *грошова або натуральна допомога*. Розмір пенсії не був великий: інваліди війни одержували від 11 до 22 крб., інваліди праці – 8 крб. У сільській місцевості інваліди почали пенсіюватися з 1926/27 р., їх пенсія становила від 3 до 6 крб. Однією з форм допомоги була *організація виробничих артілей*, які почали створюватися на Миколаївщині з квітня 1923 р. і поділялися на промислові та сільськогосподарські (риболовні, кондитерські, взуттєві, трикотажні, по плетінню кошиків, маслوبيйні, хлібопекарні та інші). До кінця 1923-1924 р. у Миколаєві існувало 14 артілей, які об'єднували 168 членів, у районах округи – відповідно 32 та 351. Інвалідним артілям надавалися податкові пільги.

Створювалися *інтернатні установи для інвалідів*. Так, в Одесі у 1925 р. відкрився будинок інвалідів війни та праці. Інвалідні будинки існували також у Миколаєві та Вознесенську. Зокрема у Миколаївському інвалідному будинку, за даними на 1 жовтня 1923 р., перебувало 80 чоловік.

Практикувалися й такі види допомоги інвалідам, як *надсилання на роботу, курорт або лікування, підвищення кваліфікації, допомога протезами* тощо. Практикувалися *“тижні допомоги інвалідам”*, під час яких збиралися гроші на їх користь.

Створювалися *громадські організації інвалідів*. Миколаївське товариство глухонімих у 1931 р. нараховувало 104 особи. Крім того, існувала організація “Допомога” та Комісія допомоги червоноармійцям (комдоп). “Допомога” утримувала будинок на 85 осіб, мала обладнану поліклініку та ряд підприємств, на яких працювали інваліди (на початку 1930-х рр. на 11 підприємствах товариства працювало 278 осіб).

На початку 1930-х років працювала *інвалідна страхаса*. У 1931 р. вона об'єднувала 422 члени.

Одним з найважливіших напрямків роботи була **боротьба з дитячою безпритульністю**. У 1923 р. в Україні нараховувалося щонайменше 50000 “дітей вулиці”. У 1923 р. була створена *Центральна комісія допомоги дітям* та її органи на місцях. Навесні 1924 р. почали створюватися осередки *громадської організації “Друзі дітей”*. У червні 1926 р. у Миколаївській окрузі існувало вже 75 осередків з 10000 членів, а у 1932 р. – 227 з 17290 членами. Значну роль у напрямку допомоги дітям Миколаївщини відіграло також товариство *“Червоний Хрест”*, до серпня 1923 р. – міжнародні організації: *місія Нансена, АРА, “Джойнт”* та інші. Основними джерелами фінансування кампанії по ліквідації

безпритульності були промислові та торговельні підприємства, які відкривалися органами допдиту та “друзями дітей”. Щороку проводилися “місячники з ліквідації дитячої безпритульності”. Під час цих “місячників” безпритульні діти підбиралися з вулиць, розміщувалися в спеціальні заклади (дитячі будинки, приймальники); у населення збиралися кошти у фонд безпритульних.

Практикувалося також *віддавання дітей-сиріт в сім'ї*. На 1 жовтня 1928 р. у Миколаївській окрузі опіку було встановлено над 519 неповнолітніми, ще над дев'ятьма – піклування, за 12 – нагляд, 83 дитини були усиновлені.

У 1926 р. була *створена дитяча соціальна інспекція*. Інспекторів називали також соціальними сестрами й братами. Вони вивчали побут безпритульних, обходили кубла, проводили там роз'яснювальну роботу. Якщо серед безпритульних виявлялася дитина, яка мала сім'ю, то в цій сім'ї проводилася виховна робота з метою застереження школярів від впливу вулиці.

Протягом 1920-х років багато уваги приділялося вирішенню *проблеми безробіття*. У 1924 р. в Україні нараховувалося близько 120000 безробітних, а в Миколаєві їх було від 15000 до 18000 (взагалі Одеська губернія займала перше місце в Україні, а Миколаївщина – в губернії, за кількістю безробітних). Було створено *Комітет по боротьбі з безробіттям (комборьбез)*. Безробітні отримували *допомогу за рахунок фондів соціального страхування та профспілок*, мали *пільги по сплаті за комунальні послуги*. Видавалася також *натуральна допомога* (борошно, білизна, взуття, пальта).

Цікавим є досвід діяльності Миколаївської *біржі праці*. Вона підшукувала постійну або тимчасову роботу, надавала безкоштовну медичну допомогу (наприклад, у квітні 1924 р. медпункт біржі праці щоденно обслуговував 300-350 чол.). Біржа відкривала курси перекваліфікації та докваліфікації, школи лікнепу (у 1929 р. при Миколаївській біржі було відкрито 2 таких школи на 80 чол.), бібліотеки; видавалися безкоштовні квитки до театрів, кіно. Інші методи допомоги безробітним: проводилися “місячники”, відкривалися столові, чайні. Багато зробив у цьому напрямку Червоний Хрест, який, наприклад, у квітні 1924 р. утримував столову, в якій харчувалося 300 дітей безробітних. Для останніх відкривалися також безкоштовні ясла, а для дорослих-безробітних – гуртожитки. Одним з популярних методів ліквідації безробіття стала організація *громадських робіт*, які були, як правило, спрямовані на поліпшення благоустрою міста (прибирання території, насадження дерев тощо). Для безробітних організовувалися

майстерні та артілі. Так, на 1 жовтня 1924 р. існувало 19 колективів безробітних, у яких було зайнято 355 чоловік.

Особливу увагу приділяли ліквідації безробіття серед підлітків. Так, з 8152 безробітних у жовтні 1924 р. вони склали 2569 (31,5%). Для останніх на підприємствах бронювалася певна кількість місць. До кінця 1923/24 р. на різні підприємства Миколаєва було розміщено 740 підлітків.

Протягом 1920-х років проводили *переписи безробітних*: вивчали не лише їх кількість, соціальний склад, кваліфікацію, склад сім'ї, а й тривалість безробіття, його причини для кожної окремої людини.

Протягом 1929-30 рр., у зв'язку з оголошенням форсованої індустріалізації, кількість безробітних на обліку Біржі праці зменшилася на 72%. У 1930 р. було повідомлено, що безробіття ліквідоване, тому держава відмовилася від допомоги по безробіттю.

Треба сказати кілька слів про *селянську громадську взаємодопомогу*, яка була узаконена у травні 1921 р. На Миколаївщині комітети взаємодопомоги (*КОВу*) за 1924-25 рр. 391 раз допомогли в обробітку землі, 591 раз – по збиранню врожаю. Вони існували в різних регіонах приблизно до 1930-31 років, поступово їх змінили *каси взаємодопомоги* колгоспникам. У 1933 р. на Миколаївщині існувало 10 кас, у першому півріччі 1934 р. – 18, які об'єднували 1578 членів.

У досліджувані роки існувала також *система допомоги студентам*, переважно у вигляді *кас взаємодопомоги* (КВП). У 1924 р. КВП існували у трьох миколаївських вузах, у 1925 р. – у чотирьох (технікум ім. Тимирязева, робітфак при ньому, вечірній технікум, інститут народної освіти). При КВП існували крамнички з харчовими продуктами, що продавалися студентам дешево або в кредит. Каси сприяли також забезпеченню студентів стипендіями, курортним лікуванням, оздоровленням у будинках відпочинку.

24 квітня 1926 р. на другому з'їзді працівників судів було ухвалено створити у Миколаєві Товариство *допомоги тим, хто звільняється з виправно-трудових закладів*. Є дані про існування у 1928 р. ще трьох добровільних товариств, метою яких була “боротьба з матеріальною незабезпеченістю у місті”, надання *допомоги престарілим, непрацездатним, тим, хто постраждав від стихійних лих*. Вони нараховували більше 1700 членів.

Позитивні процеси супроводжувалися негативними: не мали права на допомогу “чужі елементи” (тобто не пролетаріат); голод 1921-23 рр., голодомор 1932-33 рр., суцільна колективізація, розкуркулення, репресії; нестача матеріальних та кваліфікованих людських ресурсів.